

јата и Думата ја изгуби својата власт, којашто единствено во нејзините раце требаше да остане по паѓањето на царот Никола. Денеска власта ја имаат екстремните елементи, без никаква способност за управување земјата и тешко ќе се најде такво движење што ќе може власта да им ја преземе.

Војската, којашто генералот Корнилов ја поведе на Петроград велат дека била сета со него и со неговите приврзаници офицери, но она што се случи потоа беше повторно изненадување. Штом неговите воени единици се состанаа со единиците на Владата коишто беа истурени пред Петроград, отпочнало *збратимување* (подвл. М. Н.) Тешко на оној кој денеска се надева на руската војска. Руската војска не го ранеше царот Никола, не ја бранеше, не ја брани и нема да ја брани татковината, не беше и нема ни да биде ни со Корнилов, ниту со било која друга влада. Таа вака ќе се збратимува и со циганите само да си ги запази животите и да постигне мир па макар каков и да е. Жалосно е дека сојузниците не беа енергични спрема револуционерната влада, туку спокојно гледаа како во Русија се работеше сè и до крајни граници само да се дезорганизира војската и да се онеспособи за натамошна борба. Во Русија нема луѓе што не се плашат од своите потфати, од затвор и од пранги. Таков е засега само Коренски. Тој е единствениот којшто го познава рускиот народ, политичарите, офицерите и оваа гнила аристократија.

Г.(господин) Спалајковик¹³⁾ и објасни на нашата влада како божем ова не е опит на Корнилова против владата, туку против „болшевиците“ (подвл. М. Н.) коишто сакале да прават безредија во Петроград на 27 август, а кога тоа не се случи, работата стивна и недоразбирањата се отстранија. На него (на Спалајковик) ни најмалку не влијаеја ни тужбите на Корнилов против Владата, кои што ги упати до рускиот народ во својот проглас, ниту тужбите на Владата против Корнилова, која што, од своја страна, ги упати до народот и војската во кои го наречува предавник на татковината и на револуцијата.

Како резултат на овој неуспешен обид на Корнилов, ќе настане, многу лесно, анархија; финансиски банкрот; посилен притисок на Германците на рускиот фронт којшто е наполно несигурен, како и раздвижување на „болшевиците“, чијашто партија, за несреќа, секој ден расне со неверојатна брзина да ја земе власта во свои раце и да склучи мир со Германците.

Ве молам, со госпоѓата, примете изрази на мојата длабока почит.

М(илан) Ненадик

В. Кушевски

ОБИДИ ЗА ПОСТАВУВАЊЕ НА МАКЕДОНСКОТО ПРАШАЊЕ ВО ДРУШТВОТО НА НАРОДИТЕ ВО 1920 И 1921 ГОДИНА

И покрај тоа што по Првата светска војна значаен дел од поробените народи се ослободија од туѓа доминација и се здобија со независност и државност, особено оние од Средна Европа, кои беа во составот на некогашната Црно-жолта монархија, сепак и по мирот во Версај во 1919 година, како резултат на новите разграничувања, дел од народите и натаму останаа во зависна положба или како малцинства. Ветувањата дека со новиот мир светот ќе се засновува врз принципот на народноста не се остварија доследно. Водечките сили — победнички не сакаа и не можеа да одат до крај во неговото спроведување што јасно се согледува и во фактот што делегациите на САД и Велика Британија, на Мировната конференција во Париз, не се согласија еднаквоста на

¹³⁾ Пратеник на Кралството Србија во Петроград во тоа време.

расите да влезе како еден од основните принципи во Пактот на Друштвото на народите. Овој предлог на јапонската делегација¹⁾ тие го оквалификувале како „повреда на суверенитетот“ или како „опасност“ од мешање во внатрешните работи на земјите — членки на Друштвото на народите.²⁾ Но таквиот став, пак, не им пречеше да создадат еден дискриминаторен и неуниверзален систем на миноритетни обврски и да го наложат главно на државите од Источна и Југоисточка Европа, кој исто така криел во себе си опасности од повреда на суверенитетот и од мешање во внатрешните работи на одделна држава, се разбира, во условите на социјалните, националните и политичките спротивности со кои беше бремено европското капиталистичко општество и по завршувањето на Војната.

И покрај тоа што миноритетната заштита, наложена и на балканските држави, беше составен дел од општиот тој систем, сепак, се покажа дека она што големите сили пропуштиле да им го наметнат на балканските држави со мирот во Букурешт од 1931 година, тие тоа сега го сторија повикувајќи се автоматски и на обврските што овие држави во тој поглед ги примија уште на Берлинскиот конгрес, како што тоа го спомна Клемансо во своето отворено писмо до Падаревски.³⁾

„Заштитата на Македонија на специјален начин“ според Версајскиот миноритетен систем

Уште со мировните договори од Балканските војни на македонскиот народ не му беше призната неговата народносна индивидуалност и право за самостоен развиток. Имено, уште тогаш народот беше осуден на асимилација од страна на оние балкански буржоаски држави кои, со благослов на големите сили, си ја поделија помеѓу себе Македонија.

Токму таквата судбина што го снајде македонскиот народ по Балканските војни ги негуваше нескриените надежи и ги подзасилила настојувањата и напорите на одделни постojни политички организации на Македонците, да се заложат пред Мировната конференција во Париз и кај поедини влијателни политичари и општественици за решавање на македонското прашање. Меѓутоа, сите тие напори не доведоа до справедливо решавање на истото, според прокламираните принципи за самоопределувањето на народите, на народноста. Имено, и покрај тоа што во текот на големата војна постоеја проекти за создавање на автономна Македонија, тие се напуштени од страна на некои од претставниците на големите сили на Мировната конференција во Париз,

¹⁾ Feinberg Nathan, La question des minorités à la Conférence de la Paix de 1919—1920 et l'action Juive et faveur de la protection internationale des minorités, Paris 1929, p. 55.

²⁾ Miller Hunter David, The Drafting of the Covenant, New York—London 1928, vol. I, p. 461; Feinberg Nathan, op. cit. p. 63.

³⁾ Letter addressed to M. Paderewski by the President of the Peace Conference, June 24th, 1919, LON (League of Nations) Concil-Minutes, 1—5, p. 59—67.

што на оваа конференција беа установени границите.⁴⁾ И ако беа свесни за постоењето на македонското прашање, на оваа конференција големите сили неговото „решавање“ пак го сфатија како прашање на поделба на владеењата меѓу односните балкански држави во Македонија, а според тоа и осигурување на своето соодветно влијание во овој дел на Балканскиот Полуостров.

Но, освен поделбата на територијата, според Версајскиот систем, за Македонија била предвидена и т.н. „заштита на специјален начин“⁵⁾ т.е. со миноритетните договори, во рамките на општата кодификација на заштитата на малцинствата во спомнатите земји. Меѓутоа, и тие договори за „миноритетната заштита“ на Македонците се составувани од гледиштето дека не постои македонски народ.

Според спомнатите договори кои се однесуваа за Македонија (Сен Жерменскиот, Севрскиот, Нејскиот и Конвенцијата за реципрочно иселување на населението помеѓу Грција и Бугарија),⁶⁾ македонскиот народ, всушност, пак беше осуден на асимилација. Македонците требаше да се определуваат т.е. објават или за Срби или за Бугари, односно за Грци — славофони и тоа во определени рокови. Тие требаше да се решат за тоа дали ќе останат поданици на државите во кои се затекнале или ќе оптираат кон „државјанство кои им е на располагање“.⁷⁾ Исто така оние Македонци кои емигрираа пред Војната, според овие одредби, можеа да се вратат во својот роден крај, но и во тој случај мораа да се определуваат во одреден рок кон една или друга односно трета националност. Во таква положба беше ставен Македонецот, по 1919 година,

⁴⁾ United Nations Library and Archives, Geneva, Confidential Doc. No 41) 3243/11974/24. XI. 1923 (Според исказувањата на лордот Роберт Сесил на седницата на Комитетот на трјцата на Советот на Друштвото на народите од 11. XII. 1923 год.).

⁵⁾ Ова службено му го соопшти членот на Делегацијата на Велика Британија А. Липер (Leaper) на Вошњак, членот на Делегацијата на Кралството на Србите, Хрватите и Словенците на Мировната конференција во Париз, по повод интервенцијата на последниов во врска со миноритетните одредби што биле предвидени со Сен Жерменскиот мировен договор, а се однесувале за Вардарска Македонија. (Види: В. Krizman—В. Hrabak, Zapisnici sa sednica Delegacije Kraljevine SHS na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919—1920, Beograd 1960, стр. 168).

⁶⁾ Според член 3 од миноритетниот договор, придодан на Сен Жерменскиот „... Државата на СХС ги признава како српско-хрватско-словенски припадници полноправно и без било какви формалности, австриските, унгарските или бугарските припадници кои на денот на стапувањето во сила на овој договор имаат ... било свој домицил, било свое завичајно право на територијата којашто е призната или ќе биде призната како составен дел на Државата СХС. ...“ Освен тоа, во овој член е предвидено за истите овие лица, ако се постари од 18 години право на опција за секое друго државјанство и тоа во рок од една година. Според чл. 4, горните права можат да ги имаат и оние лица кои се родени на територијата на Кр. СХС, но на денот на стапувањето во сила на овој договор го немаат на таа територија домицилот или завичајното право во рок од 2 години. Потаму, во другите одредби предвидени се извесни граѓански, политички, верски права, слобода на употребата на јазикот, за училиштата и сл. (Види: Архив Секретаријата иностраних послова, Београд, Поверљива архива Сталне Кралевске Делегације Кр. СХС при Друштву на народа, Женева, Пакет за 1931 г., Фасцикла „Документација — разне године — II“ — во прилог: Уговор о: Мањинама измеѓу Главних сила савезничких и удружених и Државе Срба, Хрвата и Словенаца, потписаном у граду Сен Зегмен an Le 10 септембра 1919.).

⁷⁾ Види цит. документ под „6).“

доколку сакаше да се вклучи во општествениот, стопанскиот или културниот живот, односно да стапи во борба за егзистенција. Во спротивно, Македонците требаше да се селат во други државни или континенти. И навистина, и миноритетните договори на специфичен начин придонесоа да се засили процесот на емигрирањето на Македонците од својата земја, што беше започнал особено по Балканските војни.

На овој начин претставниците на големите сили сметаа дека, покрај потврдувањето на границите за Македонија, главно според Букурешкиот мир од 1913 година, и со овие клаузули за заштита на малцинствата ќе биде „олеснето“ „решавањето“ на македонското прашање.

Така, наспроти прокламираниот принцип за самоопределувањето и на народноста, творците на Версај, всушност, му ја влошија положбата на македонскиот народ со миноритетниот систем. Зашто, миноритетните договори, кои се однесуваа за Македонците, се јавуваат како меѓународни акти т.е. меѓународно правни инструменти, со кои, од една страна, веднаш по Војната беа и инспирирани и подзасилени познатите аспирации спрема Македонија, а од друга, тоа своевидно придонесуваше за нови тортури во неа со засилување процесот на асимилација и раселување на македонскиот народ — и тоа во услови на исклучителни воено-полициски режими. И самиот правен експерт на Делегацијата на Кр. СХС на Париската мировна конференција, Д-р Слободан Јовановиќ, ваквиот режим во Македонија го најави, искажувајќи се, се разбира, од одредени позиции, за последиците од малцинските одредби од Сен-Жерменскиот мировен договор за Македонија, со следниве зборови: „Наоѓам дека по овие одредби (за заштитата на малцинствата В. К.) . . . мошне тешко би се владеело во Македонија и управувало. . .”⁸⁾

Значи, малцинските конвенции кои се однесуваа за Македонија не ги ликвидираа постоечките противречности помеѓу овие балкански држави и во никој случај не го решаваа македонското прашање. И по Версајскиот мировен договор тоа остана отворено. На тој начин и донесениот миноритетен систем за Македонија ќе придонесе таа и по Првата светска војна да го задржи својот „квалитет“ во европската дипломатија, како монета за потплатување, се разбира, сега на посепцифичен начин, а токму тоа и конвенираше на политиката на големите сили овде, на Балканот.

Впрочем, тоа се покажа уште на Париската мировна конференција кога силите на Антантата можеа да се уверат во тоа, со отпорот што го пружаше владата на Кр. СХС да го потпише Сен-Жерменскиот мировен договор, токму заради Вардарска Македонија, барајќи таа да се исклучи како подрачје за кое ќе се однесуваат миноритетните обврски. Но, и големите сили, наспроти формалните оставки, како на првиот делегат на Делегацијата на Кр. СХС на Мировната конференција во Па

⁸⁾ Krizman—Hrabak, цит. дело, стр. 180.

риз,⁹⁾ и Владата на Љуба Давидовиќ,¹⁰⁾ не сакаа никако да отстапат. Заканувајќи ѝ се на Владата на Кр. СХС со сè уште отвореното прашање со границите,¹¹⁾ тие ја принудија да го потпише овој договор.

Дури и пред да се потпишат мировните договори водечките државници и претставниците на српската и бугарската буржоазија веќе ја забележија својата политика со новонастанатата ситуација во врска со „миноритетната заштита“ на Македонија, заемајќи повторно позиции — една против друга. Така, додека првата уште со дискусиите дали да се оди или не на потпис на спомнатиот договор заведе категорички став дека во Македонија не постои бугарска народност, ниту пак дека македонскиот јазик е бугарски и сл.,¹²⁾ — спротивната страна, уште во дебатата во бугарското Народно собрание за напртот на Нејскиот мировен договор ги заведе познатите великобугарски позиции. На бугарската буржоазија токму миноритетните договори и послужиле како основа — појдовна точка за обнова на својата санстефанска политика и по Војната — напроти нејзиниот пораз.¹³⁾ Таа одново ја исфрли на површина старата концепција на својата надворешна политика, сега не отворено под паролата „обединение“, туку за „заштита“ на „малцинските права“ на „поборените соотечественици“ при што се имаа предвид Македонците од Вардарска и Егејска Македонија, а не толку бугарските малцинства од Тракија, Добруџа и од оние краишта покрај границата кои влегоа во состав на Кр. СХС.

Ставот спрема „малцинскиот“ статус на Македонците и првите независни од врховизмот обраќања до Друштвото на народите за решавање на македонското прашање

Во спроведувањето на оваа своја политика спрема Македонија, разбивајќи и оневозможувајќи го независното политичко делување по македонското прашање на организациите на Македонците по Првата

⁹⁾ Ibidem, стр. 183

¹⁰⁾ Pržić A. Ilija, Заштита мањина према одредбама уговора о миру 1919—1920 год. и суверена права држава, Београд 1922 год., стр. 29.

¹¹⁾ Krizman—Hrabak, цит. дело, стр. 182 (Записник од седницата на Делегацијата на Кр. СХС од 8. IX. 1919 год. — посветена на прашањето за потпишувањето на Мирот со Австрија.). Кога бил известен дека Југословенската делегација не е готова до го потпише договорот за мир со Австрија, посебно одредбите кои го регулираат миноритетниот проблем, Клемансо рекол: „Зошто Србите постојано ни се закануваат со непотпишувањето на договорот? Та нека и не го потпишат; ние ќе го потпишеме, а тие нека работат што сакаат; само луто ќе се каат за тоа!“ (Архив Војноисторискиот института ЈНА, Белград, Фонд „Војна делегација на Конференцији мира Париз 1919“, Пописник 3, Кутија 470, Бр. Рег. 1/5 Телеграм од Генерал Пешкиќ до Министерот на војската на Кр. СХС, Београд).

¹²⁾ Krizman—Hrabak, цит. дело, стр. 373—378 (Види: Додаток, записник од седницата на владата од 21. IX. 1919 год.).

¹³⁾ Нај-силниот протест против Њоискиот договор за мир — единствени исторически документ (Стенографскиот дневник на VIII. Обичноено Народно Собрание за заседанието му на 9. Ноември 1919 година, посветено на објавување проект за мирен договор, предложени од државите — победителки. Докладът на првиот български делегат — Речите и протестите на народните представители), София, 1935.

светска војна, буржоаските влади на Бугарија, а и на Кр. СХС, токму ги финансираа и потпомагаа оние легални и илегални организации на Македонците, чии врвови ќе им подвладуваат на нивните државни интереси, како во земјата така и во странство, што од познати причини е покарактеристично за Бугарија.

Но за нас е од особена важност карактеристичниот факт што тогаш постоечките еманципирани од врховизмот македонски политички организации, како во Бугарија, така и во другите земји, не ги прифатија малцинските одредби кои се однесуваа за Македонците, туку својата политичка платформа ја засновуваа со јасни и категорични стремежи кон издвојување од големобугарското туторство и влијание, на раскинување со врховистичките елементи, потоа со истакнување на македонската народност и право на македонскиот народ за самоопределување, за неговата државност, било како автономна или федерална единица во рамките на Балканската федерација, било по угледот на Швајцарија под протекторатот на Друштвото на народите или на некоја од незаинтересираниите велики сили, или како федерална единица во рамките на новоформираната држава на југословенските народи. Таков е случајот со македонските асоцијации во Швајцарија, Временото претставителство на обединетата бивша ВМРО, на Времената комисија на македонската емиграција во Бугарија, не убројувајќи ја овде македонската комунистичка група на Димо Хаџи Димов, а подоцна и на ВМРО (Об.).

И покрај тоа што заштитата на малцинствата како принцип не произлегуваше од Пактот на Друштвото на народите, сепак, со оглед на тоа што мировните договори — кон кои беа придодадени и миноритетните клаузули — беа ставени под гаранција на Друштвото на народите, последното се јави во улога на меѓународен орган кој требаше да го гарантира и обезбедува спроведувањето на тие договори и на заштитата на малцинствата. Оттука Друштвото на народите стана место каде не само што беа поднесувани и разгледувани малцинските петиции¹⁴⁾, туку и се одвиваше дипломатската борба околу малцинското прашање. Затоа во Друштвото на народите беа полагаани надежи од поединци, групи или организации дека тоа ќе биде во состојба да ги решава и оние проблеми кои останаа отворени и по мирот во Версај.

Надежи во оваа смисла пружаа и изјавите и на самиот Вилсон¹⁵⁾, како и намената на оваа организација, духот и насоките кои произлегуваа од Пактот на Друштвото на народите. За таквото сфаќање на

¹⁴⁾ Процедурата за разгледување на пристигнатите малцински петиции во Друштвото на народите била мошне сложена. Секоја петиција требало да ги содржи петте услови без кои не може врз неа да се примени процедурата која што е установена за нејзиното испитување. Петте услови кои треба да ги содржат петициите за малцинствата се состоеле во следново: 1. да имаат за предмет заштитата на малцинствата според миноритетните договори; 2. да не бидат со такви барања од кои се подразбира прекинување на политичките врски на малцинството со државата во која се наоѓа тоа малцинство; 3. изворот не смеело да биде непознат и безимен; 4. петицијата не смее да биде пишувана со остри изрази, и 5. петицијата мора да содржи наводи или факти кои не биле предмет на веќе поднесена петиција.

¹⁵⁾ *Baker. S. Ray-Dodd E. William, War and Peace, Presidential Messages, Addresses, and Public Papers (1917-1924) by Woodrow Wilson, New York and London, Vol. II, p.326-344*

нејзината улога посебно се заслужни и самите миноритетни договори, бидејќи се сметаше дека со нив ќе бидат извојувани не само извесни права што се граничат со еден вид на културна автономија за малцинствата, туку и политичка. Последново е карактеристично за петиционерството по македонското прашање во првите години од дејноста на Друштвото на народите.

Имено, непосредно по заклучувањето на спомнатиот и останатите мировни договори и по стапувањето во сила на Пактот на Друштвото на народите, во низата противречности на меѓународен план кои останаа отворени, и македонското прашање беше едно од првите за кои преку петиции се бараше решение од Друштвото на народите. Карактеристично е при тоа што во овој период истото во Друштвото на народите не се поставуваше како малцинско, туку како барање: за македонскиот народ да се примени принципот на самоопределувањето, на народноста; на Македонија да ѝ се даде автономија или таа да се формира во независна држава главно по типот на Швајцарската конфедерација, а под протекторатот на Друштвото на народите.

Во таа смисла се упатувани првите петиции до Друштвото на народите кои се однесуваат на македонското прашање. Во почетниот период од неговата дејност, тие се обично упатувани пред заседанијата на Асамблеата или сесиите на Советот на Друштвото на народите, со надеж, а и барање, дека можеби ќе бидат молбите вклучени во дневниот ред на овие органи на Друштвото на народите. Ова особено се однесува за првите петиции по македонското прашање кои беа пристигнале есента во 1920 година пред редовното заседание на Асамблеата. Независно од петициите, апелите и меморандумите, испраќани од Исполнителниот комитет на македонските братства во Бугарија и од инспирираните од него организации, преку кои се согледуваше мошне јасно пробугарската линија и цели по македонското прашање, во Друштвото на народите пристигнаа и такви обраќања кои беа независни од таквите антимакедонски тенденции.

Таков е случајот со телеграмата од 14. XI. 1920 година што му ја упати на Секретарот на Друштвото на народите сер Ерик Драмонд (Eric Drummond), групата на македонските студенти од Универзитетот во Женева¹⁶⁾. Во неа се изразува надеж дека Друштвото на народите, по повод Второто заседание на Асамблеата, „n'oubliera pas de s'occuper de la destinée de la Macédoine“¹⁷⁾, чиј што народ не беше консултиран согласно принципот за самоопределувањето на народите. Користејќи го седиштето на Друштвото на народите во Женева, делегацијата на спомнатата група, побара и прием кај претставникот на Секретаријатот на Друштвото на народите Пол Манту (Paul Mantoux), кој е одржан на 3. XI. 1920 година, при што на спомнатиот му е повторено: Друштвото на народите „да стори нешто за да ја поправи неправдата што е сторена со Македонија со поделбата на нејзината територија помеѓу повеќе

¹⁶⁾ United Nations Library and Archives Geneva, Doc. No 11/8352/8352) 14. XI. 1920.

¹⁷⁾ Ibidem.

држави"¹⁸). Со други зборови, групата студенти бараше ревизија на мировните договори со кои за македонскиот народ треба да се примени принципот на народноста односно на самоопределувањето.

Од акцијата која потекнуваше од искрените поборници за ослободителното дело и за правата на македонскиот народ пред Друштвото на народите, ја спомнуваме и петицијата на Д-р Трифун Греков, тогаш член на Меѓународното биро за правата на народите и Секретар на Комисијата за Македонија¹⁹). На 28 јуни 1921 година тој го посети високиот функционер на Секретаријатот на Друштвото на народите Хелмер Ростинг (Helmer Rosting) и му ја врати петицијата по македонското прашање²⁰). Во петицијата се пледира за едно пообјективно и беспристрасно изнесување на најважните моменти од поблиската историја на македонскиот народ. По однос на борбата за слобода, во петицијата се наведува нејзиниот историјат од Берлинскиот конгрес, со забелешка дека таа почнала за постигање примената на реформите според чл. 23 од Берлинскиот договор од 1878 година, а многубројните востанија преку кои таа борба се изразила сторија од македонското прашање „une partie de la question d'Oceint". Потаму, откако се напоменува оти првите борби беа насочени против турската управа, се наведува основањето на ВМРО и нејзината главна девиза: „Македонија на Македонците". За запознавање со целите на револуционерите, авторот го цитираше оној дел од Крушовскиот манифест во кој се говори за еднаквиот третман на сите националности во Македонија. Овој дел од манифестот што е цитиран е подвлечен во петицијата. Натаму, во петицијата се наведува дека ВМРО е „чисто локално дело на Македонците" и оти беше подржувано од целокупното население коешто во 1903 година, се крена на востание. Наспомнувајќи за Младотурската револуција дека не успеа да ги даде ветуваните „политички и граѓански слободи на христијаните", петиционерот особено наблегнува на „судбоносните настани" за Македонија од 1912—1918 година. Додуша, тој претерува кога вели оти балканските држави ѝ објавиле војна на Турција за автономија на Македонија и кога го подвлекува предвидувањето на автономија за Македонија во клаузулите на сојузничкиот договор на Србија и Бугарија. Потаму, во петицијата точно се наведува дека „огромните и лесните успеси на балканските влади во Првата балканска војна", влијаеа „брзо да забораваат на автономијата на Македонија" и тие ја разделија помеѓу нив, што беше причина за Втората балканска војна и за влегувањето на Бугарија во Светската војна. По однос на Версајскиот мир, се наведува оти македонското население очекуваше слобода врз основа Вилсоновите принципи, но македонскиот проблем беше игнориран, така што Македонија остана распарчена на три дела меѓу балканските држави.

¹⁸) United Nations Library and Archives Geneva, Doc. No 11/9911/8352/ 29. XII. 1920.

¹⁹) Д-р Трифун Грековски, лекар во пензија, денес живее во Гевгелија.

²⁰) United Nations Library and Archives Geneva, Doc. No 11/13621/8352/ 28. VI. 1921.

Во завршниот дел на петицијата се апелира на почитување принципот на самоопределувањето на народите и се напоменува дека

„ние Македонците бараме ова неприкосновено право да се почитува . . . бидејќи македонскиот народ ги има неопходните способности да може сам да се управува, бидејќи тој не е една аморфна маса ниту несложен колектив, какошто мнозина заинтересирани писатели сакаат тоа да го тврдат.“

Напротив, се подвлекува во петицијата, во Македонија постои непоколебливо духовно единство, засновано на заедничките теглила и болки на масите што се наоѓаат под ропство. На главните основи на ова духовно единство е и одреден оној „возвишен самопрегор на македонските маси за независност на својата земја, од којашто во сите времиња никнувале херои, апостоли и страдалници“.

Барањата на петиционерот се формулирани во „потврдување правото на живот и го подвлекува гледиштето на најголемото мнозинство на Македонците кое се сведува на: независност на Македонија со една администрација по примерот на демократска Швајцарија, а под протекторатот на Друштвото на народите. „Петицијата завршува со следново резиме:

„За секого кој ја познава Македонија и апетитите на балканските држави нема да биде тешко да сфати дека за таму ние ги бараме следниве решенија: 1) Издигнувањето на Македонија во една независна држава, со што ќе се стави крај еднаш за секогаш на раздвоеноста помеѓу балканските држави, бидејќи со тоа ќе се престане македонскиот народ да биде објект на комерцијални спогодби помеѓу своите соседи.“²¹⁾

И Времената комисија на македонската емиграција во Бугарија која делуваше на линијата на строго и бескомпромисно одделување на македонското емигрантско движење од врховизмот и од бугарската државна политика према Македонија, сметаше сериозно да стартува пред Друштвото на народите. И таа упати во првите години по Војната и јавни апели до Друштвото на народите. Треба да се напомене дека Трифун Греков бил доследен приврзаник на оваа нова политичка групација на македонската емиграција непосредно по завршувањето на Војната, односно во првите години од завршувањето на Војната.

Реагирањето во Друштвото на народите спрема овие апели за решавањето на македонското прашање

Од петициите со кои е барана автономија, односно независна Македонија, на високите функционери на Секретаријатот на ДН, не им било тешко бргу да ја сфатат нивната политичка природа и дека се однесуваат на едно од најчувствителните подрачја на Балканскиот Полуостров, такашто спрема ваквите барања тие веднаш без двоумење и категорички застанале во одбрана на односните Париски мировни договори. Во оваа смисла и се реагираше на првата телеграма — петиција на спомнатата група на македонските студенти од Универзитетот во

²¹⁾ Ibidem.

Женева, со која тие бараа политичка еманципација на Македонија, односно дека „тој народ не бил консултиран согласно принципите за самоопределувањето на народите“²²⁾. Така, од страна на Пол Манту, категорички се упатени петиционерите во своите барања да се раководат од клаузулите на договорите за малцинствата кои што „ја регулираат акцијата на Друштвото на народите во слични случаи“²³⁾. А на приемот кај спомнатиот член на Секретаријатот на Друштвото на народите на 23. XII. 1920 година, кога му е повторена молбата: „Друштвото на народите да стори нешто за да ја поправи неправдата што е сторена со Македонија, со поделбата на нејзината територија помеѓу повеќе држави“²⁴⁾ Пол Манту одговорил дека договорите, со кои веќе се определени границите помеѓу државите, „се ратифицирани и не можат да бидат ревидирани, освен со согласноста помеѓу самите потписнички“. Се разбира, како еден од видните претставници на Секретаријатот на Друштвото на народите, и кој одлично ја сфаќал улогата на Друштвото на народите, како чувар на штотуку установените граници по Војната, Пол Манту на ова уште додал дека поради тоа што во Македонија живее население од „различни раси и јазици, смешано на еден неразмрсив начин“ невозможно е сега повторно да се повлекуваат граници и тоа „не дава основа за никакво протестирање“. Во полемиката што се развила, студентите не се сложиле со овие наводи на Пол Манту и му ги изнеле аргументите „зошто нивната земја треба да биде обединета и независна под заштитата на Друштвото на народите“. Конечно Манту им одговорил дека во сегашните околности сè што може да се стори е „да се блее над извршувањето на клаузулите за заштита на малцинствата“²⁵⁾

Од приемот на петицијата на Д-р Трифун Греков, односно од коментарот на Хелмер Ростинг, можеме да заклучиме дека и ако ваквите петиции биле поретки, за разлика од врховистичките, се пак за круговите на Друштвото на народите тие беа од посебен интерес, бидејќи придонесуваа за пообјективно информирање на Секретаријатот на Друштвото на народите по однос на македонското прашање, односно за брзото воочување на пропагандистичките тенденции по однос на Македонија кои се вршени во оваа висока меѓународна установа. А според коментарите на разговорот што е воден со Д-р Трифун Греков, Ростинг наводи дека подносителот на оваа петиција имал токму такви намери, — правилно да ги информира органите на Друштвото на народите по македонското прашање²⁶⁾.

Изнесувајќи ги овие обраќања до Друштвото на народите, треба да се нагласи она што е карактеристично, а имено дека откако петициите беа одбиени и откако се согледа дека во Друштвото на народите не може да станува збор за издејствување на политичко решение на македонското прашање врз основа на примената на принципот за самоопределување,

²²⁾ United Nations Library and Archives Geneva, Doc. No 8352/14. XI. 1920*

²³⁾ Ibidem (Види „Minutes“ на Paul Mantoux.).

²⁴⁾ United Nations Library and Archives Geneva, No 11/9911/8352/29. XII. 1920.

²⁵⁾ Ibidem.

²⁶⁾ United Nations Library and Archives Geneva, cit. док. под „22“ (Види „Minutes“ на H. Rosting.).

автономност и сл. за Македонија, од таквите групи и македонски организации веќе не се ниту поставувани слични барања во Друштвото на народите. За нив веќе Друштвото на народите не претставуваше таков интерес, бидејќи ориентирањето кон миноритетните договори би значело наседнување на големо бугарската политика по македонското прашање.

Независно од тоа што петиционерството не било адекватно средство со кое можело во револуционерната ситуација да се дојде до слобода на македонскиот народ и дотолку повеќе што петициите биле поднесувани до Друштвото на народите за кое Ленин по неговото создавање се искажал во негативна смисла, овие обраќања за нас се посебно интересни. Наиме, иземајќи ги врховистичките за кои подоцна ќе стане збор, овде се работи за искрени обиди да се постави на решавање македонското прашање пред еден нов меѓународен форум и тоа набргу по стапувањето во сила на Пактот на Друштвото на народите. Но за разлика од другите петиции кои се однесувале главно за решавање на проблемите на националните малцинства и наспроти малцинските клаузули, — со своите обраќања нашите петиционери не го поставувале македонското прашање како малцинско, туку како барање Друштвото на народите да го обезбеди право на македонскиот народ за самоопределување, на негова државност под протекторатот на Друштвото на народите и сл. И макар што шансите за таквото негово решавање биле минимални или никакви, сепак, и по Војната и Версајскиот мир, а уште повеќе во условите на победата на Октомвриската револуција, во периодот на длабоката стопанска, социјална, и политичка криза — посебно во Европа, која се карактеризира и со нерешените национални проблеми, — и македонското прашање на еден или друг начин излегувало одново на виделина, на меѓународен план и со него почнале да се запознаваат соодветните органи и на овој меѓународен форум во Женева.

П. Митревски

ПРОВАЛАТА НА КОМУНИСТИТЕ ВО ПРЕСПА, СЕПТЕМВРИ 1942 ГОДИНА

Историскиот архив од Охрид секоја година истржува архивски материјали од своето подрачје. Неодамна во Ресен, кај семејството Миловски, пронајдени се интересни документи од бугарската полиција кои се однесуваат на неочекуваното и изненадно апсење на сите комунисти во Преспа што живееја под бугарска окупација. Документацијата не е целосна, но сепак може да се констатира кои лица се затворени, на колку време се осудени, кои должности ги имале во КП и тн. За дополнување на овие материјали и за обработување на овој мал труд ги консултирав и поедини активни учесници во движењето, кои во тоа време беа и провалени, како: Димитраки Теговски, пензионер од Ресен, Јонче Пецалевски, пензионер од Ресен, а роден во с. Сопотско, Кире Карговски, пензионер од Ресен, Миха Митревски од с. Сопотско, службеник во СВР Охрид и др.